

A jogállam kulturális környezete és annak hatása a jogállami intézményrendszerre – Nemzetközi empirikus kitekintés*

Összefoglaló

A jogállami intézményrendszer kiépültsége számos tényezőtől függ. Ezek egyike a nemzeti kultúra. Például: milyen értékeket tartanak fontosnak és követnek az állampolgárok az egyes társadalmakban? Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy a fenti – kultúranropológiai értelemben vett – kultúra és a jogállami intézményrendszer kiépültsége között van-e valamilyen összefüggés. Ehhez összegyűjtöttük a világ számos országára vonatkozó jogállamisági index adatokat és nemzeti kultúrát mérő indikátorokat, és az ezek közötti statisztikai összefüggést vizsgáltuk. Az elemzés kimutatja, hogy világviszonylatban a jogállamiságot meghatározó talán legfontosabb tényező éppen a nemzeti kultúra.

Kulcsszavak: jogállam, jogállami indexek, nemzeti kultúra, nemzeti kultúra dimenziói, statisztikai elemzés

A jogállamiság feltételeinek kérdése az utóbbi egy-két évtizedben élesen vetődik fel gyakorlati-politikai és tudományos kérdésként is, olyan fogalmi keretekben, mint például az alkotmányosság visszaszorulása (decline of constitutionalism)¹ Mindez ráirányítja a figyelmet a jogállamiság mibenlétére és arra is, hogy milyen társadalmi (gazdasági, politikai, stb. – a továbbiakban általánosságban: „társadalmi”) tényezőktől függ a jogállamiság, a jogállami intézményrendszer kiépítettsége, ha úgy tetszik minősége és időbeli stabilitása.

---

* A dolgozat az OTKA 143831, „A jogállamiság támogatottsága. Az erős és stabil jogállam kulturális feltételei” pályázat támogatásával, annak keretében készült.

A szerző köszönettel tartozik számos kollégájának a Jogtudományi Intézetből, akik segítettek a dolgozat elkészítésében. Külön köszönet Jakab Andrásnak, aki számos tanáccsal szolgált, elsősorban a 'jogállam' és a jogállami indexek értelmezéséhez, és Papp Zsófiának a súlyos módszertani hibák elkerüléséhez nyújtott segítségéért. (A fennmaradó hibák így kizárólag a szerző hibái.) Köszönet továbbá H. Szilágyi Istvánnak a hosszú szakmai együttműködésért és Fekete Balázsnak a hasznos szakmai vitákért; mindkettőből sokat tanultam. Természetesen köszönet az anonim lektoroknak is.

¹ GRAŻYNA SKAŃSKA: The Decline of Liberal Constitutionalism in East Central Europe. In: VIHALEMM, PEETER; MASSO, ANU; OPERMANN, SIGNE (szerk): *The Routledge International Handbook of European Social Transformations*. London, Routledge, 2017

A dolgozat tehát abból a feltételezésből indul ki, hogy a jogállami intézményrendszer jobbra csak akkor tud eredményesen működni, sőt hosszabb távon fennmaradni is, ha annak társadalmi feltételei adottak. Ez a szemlélet karakteresen ellentmond annak a felfogásnak, amelyet például az 1990-es hazai rendszerváltás jogalkotói is vallhattak, hogy ti. a formális intézményrendszer létrehozásával a jogállam ki is épült. A „szükséges társadalmi feltételek” közül ez az elemzés – a később meghatározandó – nemzeti kultúra hatását vizsgálja a jogállamiság kiépültsége tekintetében.

A kutatás alapvető kérdése tehát, hogy a nemzeti kultúra mennyiben befolyásolja a jogállam minőségét. A kérdés megválaszolásához előbb a fogalmakat érdemes tisztázni. Ezt tesszük mg a következő fejezetben. Ezután a témában már korábban is folytatott kutatásokra is utalva, azt tekintjük át, hogy milyen elvi lehetőségei vannak a vizsgálódásnak. A következő fejezet az általunk alkalmazott módszert tekinti át. A kutatás módszerének részletes bemutatása különösen a társadalomtudományi munkákkal szemben megfogalmazott alapvető elvárás, de a jogász olvasónak is hasznos lehet látni, hogy az elemzés milyen adatokon alapszik, és statisztikai elemzésünk milyen értelmezést tesz lehetővé és szükségessé. Az eredmények bemutatása a dolgozat következő fejezetében történik, amit egy rövid konklúzió zár.

I. Előzetes fogalmi tisztázás

A dolgozatban tehát a jogállamiság minőségére, kiépültségére ható, tényezők közül alapvetően a széles, kultúrantropológiai értelemben vett kultúra hatását vizsgáljuk. Ebben a kontextusban a 'kultúra' nem a magas kultúrát jelenti, hanem olyan értelemben utalunk rá, ahogyan azt a munka-, a politikai-, vagy a 'jogi kultúra' fogalmaiban használjuk. Miként gondolkodnak az emberek, hogyan értelmeznek egyes társadalmi, így például jogi jelenségeket, egy bírói ítéletet, egy közigazgatási döntést, egy új jogszabály megjelenését, milyen értékeket vallanak és főleg követnek a mindennapokban, stb.? Az így felfogott kultúra nagyban meghatározza, hogy az állampolgárok hogyan viszonyulnak egyes jogi relevanciával (is) bíró jelenségekhez, hogyan értékelik azokat; mindezen keresztül pedig a kultúra nagyban befolyásolja az emberek tényleges viselkedését is.

A kultúra fogalma, annak tartalma, a kultúrával foglalkozók körében sem egyértelműen definiált. Egyesek például a tényleges cselekvést is ide sorolják. E dolgozatban azonban a tényleges viselkedést nem foglaljuk e fogalmi körbe; az inkább jelzi a kultúrát (pl. a gyakori jogsértő magatartás), utal a joggal kapcsolatos attitűdökre, mint maga lenne az. Az angolszász irodalomban a kultúra kapcsán egyfelől a 'vélekedéseket' (beliefs) tartják kulcsfogalomnak:

miként látják, miként értelmezik az emberek a társadalmi jelenségeket. Így például a jogot egy, alapvetően a politikai-gazdasági elit érdekeit szolgáló entitásként, vagy alapvetően a közjót szolgáló normarendszerként értelmezik. Másfelől a – tipikusan morálban gyökeredző – ’értékek’ (value) szerepe hangsúlyos. Vajon mennyire elítélendő bizonyos, a jog által tiltott cselekmények elkövetése? A szocializmus időszakában a köztulajdon sérelmére elkövetett jogsértés (pl. lopás) elvileg súlyosabb volt, mint a magántulajdon esetében, a tényleges értékrend azonban ezzel éppen ellentétes volt. További gyakran használt fogalom a szociálpszichológiából átvett ’attitűd’, ami egy konkrét tárgyra, társadalmi jelenségre irányuló viszonyulást jelöli. Ezt egyfelől a már említett általános ’vélekedések’, ’értékek’, másfelől azonban a tapasztalat is befolyásolja. Ráadásul előbbi meghatározhatja a tapasztalást is, amikor egyfajta nézőpontot, szemüveget ad a tapasztaltak értelmezéséhez.

Két további pontosító megjegyzést kell itt még tennünk. Egyrészt a ’jogi kultúra’ fogalma az összehasonlító jogban gyakran a jogcsaládok, a jogrendszerek tipizálására is utal.² A dolgozatban egyértelműen nem ezt az értelmezést alkalmazzuk. A jogi kultúra nem a jogrendszer jellegzetességeként, hanem külső, mintegy környezeti tényezőként, társadalmi kultúraként értelmeződik.

Másfelől, ebben a dolgozatban a ’jogi kultúra’ és a ’jogtudat’ fogalmait lényegében szinonimaként kezeljük, bár a szakirodalom jelentős része eltérő tartalommal ruházza fel e fogalmakat, gyakran úgy, hogy a jogtudatban elsődlegesen a kognitív elemeket látják, illetve előbbi társadalmi, míg utóbbit egyéni szintű jelenséggé kezelik.³

A másik, és az olvasók számára nyilván relevánsabb és ismerősebb kérdés is a jogállamiság mibenlétére vonatkozik. A hazai szakirodalomban különösen gyakran hangsúlyozott álláspont, hogy a jogállam fogalma meghatározhatatlan, így az arra vonatkozó minden definíció értelmetlen, annak meghatározása, különösen pedig mérése képtelenség.⁴ Ez a tudományos érvelés egyébként szorosan összecseng a kormánynak az Európai Unióval, a cikk írása alatt is, folytatott vitájában használt érvkészlettel.

---

² DAVID NELKEN: Using the Concept of Legal Culture. *Australian Journal of Legal Philosophy*. 2017/1 sz.

³ H SZILÁGYI ISTVÁN: Jogi Kultúra vagy Társadalmi Jogtudat? *Acta Humana: Hungarian Centre for Human Rights Publications* 2021/3 sz.

⁴ Lásd pl. CSABA VARGA, *Jogállamiság– Viták közegében*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022

Jelentős – pro és kontra érveket egyaránt felvonultató – irodalma van a jogállamiságot mérni kívánó ún. jogállamisági indexeknek.⁵ Nyilvánvalóan nem tudjuk ezeket a vitakérdéseket itt eldönteni. Két megjegyzés azonban elkerülhetetlen, már csak azért is, mert e dolgozat a jogállamiság viszonylagos meghatározhatóságát, sőt viszonylagos összevethetőségét-mérhetőségét is feltételezi. Ennek nehézségeit nem eltagadva, arra a nyilvánvaló tényre utalunk, hogy azért viszonylag jól meghatározhatók a jogállami ideálhoz közelebb és attól távolabb, esetleg jóval távolabb álló országok. Vitatható lehet, hogy Magyarország valóban gyengébben teljesít-e ebben a tekintetben, mint Ghana (4 százalékponttal 2023), de talán egyet tudunk abban érteni, hogy Németország alighanem inkább tekinthető jogállamnak, mint Olaszország, ami pedig inkább, mint Románia, hogy a legjobb negyvenen belül maradjunk a World Justice Project (WJP) számaival tekintve. Ha a jogállam tartalmát teljesen relativizáljuk, akkor a mai Németország éppúgy jogállam, mint a náci Németország vagy a sztálini Szovjetunió, avagy a mai Oroszország vagy Afganisztán. Másként fogalmazva az indexek kvantifikált értékelése vitatható ugyan, de a célnak még mindig leginkább megfelelő. Ráadásul a különféle indexek (World Bank Government Indicator – Rule of Law index, vagy a WJP, illetve a legrégebben alkalmazott Freedom House index) rendkívül nagy mértékben korrelálnak, ami arra utal, hogy bár más szervezetek által, más módon, de nagyjából ugyanazt mérik.⁶

A jogállam meghatározásához közelebb vihet a szakirodalomban széles körben vallott azon megközelítés, amely szétválasztja a jogállam szűkebb formai és tágabb, az alapjogokat, a kisebbségek védelmét, a hatalommegosztást is magában foglaló tartalmi fogalmait.⁷ A szűkebb értelmezés némi leegyszerűsítéssel csak arra utal, hogy a jog, jogként, sajátos társadalmi normarendszerként működik. Legyen normatív (azonos szituációban, azonos és előrelátható jogkövetkezményre vezessen) és legyen – legalább elvileg – alkalmas az egyéni viselkedés szabályozására (legyen a megismerhető, érthető, követhető stb.). A jogelmélet olyan

---

⁵ Jó áttekintést ad: JAKAB ANDRÁS - LORINCZ VIKTOR OLIVÉR: International Indices as Models for the Rule of Law Scoreboard of the European Union: Methodological Issues. *Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law Research Paper Series*. 2017/1; Határozott kritikái áttakintás: TOM GINSBURG and MILA VERSTEEG: Rule of Law Measurement In: MEIERHENRICH, JENS, - MARTIN LOUGHLIN (szek.): *The cambridge companion to the rule of law*. Cambridge, Cambridge University Press, 2021

⁶ JØRGEN MØLLER - SVEND-ERIC SKAANING, *The Rule of Law: Definitions, Measures, Patterns and Causes*. Berlin, Springer, 2014

⁷ Alapos és közérthető áttakintást ad angol nyelven: Alexandra Timmer, *Concepts of Human Rights, Democracy, and the Rule of Law: A Literature Review*, 2013.

klasszikusai, mint Fuller⁸, Raz⁹ vagy Finnis¹⁰ ebben határozták meg a 'jogállamiság' magját. A jogállam kérdését társadalmi kontextusban vizsgáló egyik legnagyobb hatású szerző a jogállam legáltalánosabb fogalmát így határozza meg: „A jogállam azt jelenti, hogy az állami hivatalnokok [ebbe mindhárom hatalmi ágat beleértve] és az állampolgárok kötve vannak a jogi előírásokhoz és követik is azokat”¹¹ A kérdés történetiségében vizsgálva ehhez az alapértelmezéshez tesz hozzá olyan elemeket, mint a demokrácia és az alapjogok.

A jogállam szélesebb, tartalmi értelmezése kétségtelenül tartalmaz ideológiai elemeket, illetve megkövetel bizonyos értékválasztásokat (például, hogy nem helyes embereket megkínózni, pusztán politikai nézeteik miatt üldözni, esetleg megölni, vagy a vallás-, szólás-, sajtó-szabadság garantálása, a hatalommegosztás preferálása a hatalom egységének elvével szemben, stb.), ezért azok morálisan vitathatóak, így univerzalitásuk megkérdőjelezhető.¹² A – fentiekben is idézett – hazai és nemzetközi kritikák alapvetően az utóbbi, tágabb, tartalmi értelmezést veszik célba. Ugyanakkor a szűkebb értelemben vett jogállamiság is gyakran, számos országban sérül, amikor például az állami vezetők olyasmit tehetnek meg, amit mások nem, amikor az ellenzéki párt vezetőjét a rendőrség bilincsbe verve elviszi (gyakorta a választások előtt valamivel), azért, vagy kevesebért, amiért a kormánypárti politikuson haja szála sem görbül.¹³ A kétféle értelmezést, adatelemzésünkben is érvényesítjük majd.

Végül jelezzük, hogy a szövegben gyakran használjuk a jogállam vagy akár a demokrácia kapcsán a 'feltétele', 'előfeltétele' kifejezést, tulajdonképpen az egyszerűség kedvéért, ám némileg félrevezető módon. Valójában, olyan társadalmi körülményekről van szó, amelyek elősegítik, avagy hátráltatják a jogállam kiépítését és érdemi működését. Nem

---

⁸ LON L FULLER: *The Morality of Law*. New Haven, Yale Univ. Press, 1978

⁹ JOSEPH RAZ: *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*. Oxford, Oxford University Press, 2009, 213–218 oldalak.

¹⁰ JOHN FINNIS: Natural Law and the Is-Ought Question: An Invitation to Professor Veatch. *Catholic Lawyer* 26 sz.

¹¹ BRIAN Z TAMANAHA: The History and Elements of the Rule of Law. *Singapore Journal of Legal Studies*. 2012 sz. 232-247

¹² MARC HERTOCH: Empirical Approaches to the Rule of Law: Contours and Challenges of a Social Science That Does Not Quite Yet Exist. *Annual Review of Law and Social Science*. 2024/1 sz.; NICK CHEESMAN: Rule-of-Law Ethnography. *Annual Review of Law and Social Science*. 2018/1 sz.

¹³ A náci Németországot elemezve Frankel eredetileg 1941-ben megjelent munkájában kettős államról beszél. Ebben a jog a legtöbb mindennapi ügyben érvényesül, az állami döntések a jog alapján születnek, kivéve azokat, amelyeknek politikai relevanciája van, vagy valamely fontos állami tisztviselőt illet tulajdonít neki. Ezeket már egyedi igények határozzák meg, akár a joggal ellentétesen is. (ERNST FRAENKEL - JENS MEIERHENRICH, *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*. Oxford, Oxford University Press, 2018.) A kettős jog irodalmáról jó áttekintést ad: KATHRYN HENDLEY: Legal Dualism as a Framework for Analyzing the Role of Law under Authoritarianism *Annual Review of Law and Social Science* 2022/1 sz.

Más megközelítésben, de hasonló problematikát ragad meg a „rule of law”-val szemben definiált „rule by law” fogalomrendszere köré épülő szakirodalom.

determinisztikus összefüggésről van szó. Jogállam működhet jól például a magyarnál szegényebb országokban is, és magasabb GDP mellett sem feltétlenül beszélhetünk jogállamról.

II. Hogyan elemezhető elvileg a probléma?

Társadalmi kultúra és a jogállami intézményrendszer közötti kapcsolat tudományos igényű vizsgálata nem egyszerű, különösen, ha a kérdést empirikusan, tehát a valóságos folyamatok megragadására törekedve kívánjuk vizsgálni.

A kérdés vizsgálata jelenleg megoszlik két tudományterület között, azzal, hogy mindkettő esetében hiányérzetünk lehet. A jogállamiságot befolyásoló tényezők empirikus vizsgálata ezidáig elsősorban a politika-tudomány témája. A politika-tudósok közel száz éve vizsgálják, hogy a demokratikus berendezkedésnek milyen társadalmi környezet kedvez. A talán első politikai szociológiai monográfiának¹⁴ is már ez volt a központi kérdése és azóta is ez az empirikus vizsgálódások egyik fő iránya.¹⁵ A demokrácia kvázi 'előfeltételei' listáján már az ötvenes években megjelent a gazdasági jólét valamiféle minimuma, amit leginkább az egy főre eső GDP¹⁶ fejez ki, valamint a társadalmi törésvonalak kérdése, amiből a jóléti eltéréseket leggyakrabban GINI indexel szokták mérni, de ilyen, vagy fontosabb is az etnikai vagy vallási törésvonalak léte is. A kultúra fogalma a társadalomtudományok középpontjába csak néhány évtizede került, a leginkább „kulturális fordulatként” (cultural turn) leírt változás keretében, részben a fenomenológiai megközelítés hatására, már a hetvenes évektől. Nagyjából a kilencvenes évekre váltak empirikusan is megragadhatóvá fontos kulturális elemek, mint amilyen például a – személyközi és intézményi – bizalom.¹⁷

Mivel a demokrácia egyik alapelemeként értelmezhető a jogállamiság, ezért a demokrácia kutatások empirikus elemei jól hasznosíthatónak tűntek a jogállamiság szempontjából. (Például: a magasabb jóléttel bíró társadalmakban sokkal nagyobb valószínűséggel találunk jogállami intézményrendszert, mint az alacsony egy főre eső GDP-vel jellemezhető társadalmakban.) Demokráciának és jogállamnak ez az egybetartozása azonban

---

¹⁴ Seymour Martin Lipset, *Political Man. The Social Bases of Politics*. New York, Anchor Books, 1963.

¹⁵ Jan-Erik Lane and Svante O. Ersson, *Democracy: A Comparative Approach*. London, Routledge, 2003.

¹⁶ A későbbiekben az „egy főre jutó GDP” kifejezés helyett gyakran egyszerűen a „GDP”-re, vagy „GDP adat”-ra utalok, ám mindig az egy főre jutó (és nem az országonkénti teljes GDP-t értem ez alatt).

¹⁷ Különösen jó áttakintést ad: ERIC M USLANER: Producing and Consuming Trust. *Political Science Quarterly*. 2000/4 sz.; Régiós és hazai vizsgálódásokhoz lásd pl.: BODA ZSOLT - MEDVE-BÁLINT GERGŐ: Does Institutional Trust in East Central Europe Differ from Western Europe? *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities* 2014/2 sz.; BODA ZSOLT - BARTHA ATTILA: Adómorál, Bizalom És Kényszerek-Adózási Motivációk Magyarországon Korruptió Botrányok Idején. *Közgazdasági Szemle*. 2016/10 sz.

az utóbbi időben megszűnni látszik. Egyfelől a politika gyakorlatában egyre nagyobb szerepet kapó, gyakran populistának nevezett vezetők¹⁸ szeretik magukat a népakarat letéteményeseinek láttatni, akiket az elit folyamatosan gáncsol a népakarat megvalósításában. Ennek egyik legnyilvánvalóbb formáját a jogállam olyan elemei képezik, mint az állami – vagyis a végrehajtó hatalom általi – a cselekvést korlátozó hatalommegosztás, az egyeseket a közösség rovására védelmező alapjogok és kisebbségi jogok, és különösen a bírói kontroll.

Vagyis ebben a narratívában a demokráciának a többségi, illetve a választással kapott felhatalmazás elve, ellentétbe kerül számos jogállami elvvel. És nem csak a populista vezetők narratívájáról van szó. Ez a problematika jelenik meg a szakirodalomban is¹⁹, a counter-majoritarian munkákban²⁰, illetve a bírói (alkotmány- és rendesbírószági) kontroll kritikájában, a jurisztokrácia fogalmában²² és az ahhoz kapcsolódó kritikákban.

Kifejezetten a jogállamra, mint jogi koncepcióra fókuszál a jogtudomány. A klasszikus jogtudomány azonban tipikusan magukra a jogi szövegekre koncentrál, s kevésbé a tényleges gyakorlatra. Így például a jogtudomány számára jóval inkább megragadható, ha a jogi szabályozás az adott állam Alkotmánybírósága (AB) számára egyes – például pénzügyi – területeken, egyes esetekben megtiltja az alkotmányossági kontrollt, mint az, ha AB egyáltalán nem tölti be „ellensúly” funkcióját, mert a valamennyi tagját, a kormányzathoz való lojalitása alapján választották ki; noha talán belátható, hogy utóbbi a jogállamiság szempontjából jóval relevánsabb. Ráadásul a jogtudományi megközelítésnek ez a szöveg-központúsága szinte lehetetlenné is teszi annak vizsgálatát, hogy milyen tényezők befolyásolják a jogállamiság „minőségét” és „tartósságát”. Amennyiben az a kérdés egyáltalán felvetődik, akkor az a jogi szövegek perifériáján megjelenő jogalkotásra – mint politikai folyamatra utalhat, vagyis a konkrét politikai helyzet jelenhet meg magyarázatként. Hasonlóképpen a jogalkalmazás során észlelhető kihívásokat sem képes a klasszikus jogtudomány, különösen annak meghatározóan művelt jogpozitivistaszövegjogi irányzata megragadni.

---

¹⁸ Cas Mudde, 'The Populist Zeitgeist', 39 *Government and Opposition* 2004/4.

¹⁹ Az ellentmondásról elvi szintű áttekintést ad Jürgen Habermas több cikkében is. Így pl. *Human Rights and Popular Sovereignty: The Liberal and Republican Versions* Ratio Juris 1994/1

²⁰ Jeremy Waldron, *The Core of the Case against Judicial Review* DIREITO GV L. Rev. 2022/1.

²² Alexander M. Bickel, *The Least Dangerous Branch: The Supreme Court at the Bar of Politics* New Haven, Yale University Press, 1986 Kyle J. Morgan, *Legislative Attitudes toward Judicial Review and Reconceptualizing the Counter-Majoritarian Dilemma*, *Constitutional Studies* 2024/9. A 'jurisztokrácia'-konceptióhoz: RAN HIRSCHL, *Towards Juristocracy: The Origins and Consequences of the New Constitutionalism*. Cambridge (MA), Harvard University Press, 2009; Magyarul Pokol Béla meghatározó képviselője e gondolatnak (POKOL BÉLA: 'Jurisztokrácia és alkotmányi joglépcső. *Jogelméleti Szemle*. 2020/1 sz.)

Úgy tűnik, hogy leginkább a jogszociológia számára adekvát kérdés, talán már annak vizsgálata is, hogy mennyiben beszélhetünk egyáltalán jogállamról egy országban, és különösen az, hogy milyen tényezők befolyásolhatják a jogállam kiépültségét. Ez a dolgozat is nyilvánvalóan a jogszociológia keretein belül helyezkedik el, amikor megkísérli empirikusan, sőt kvantitatív módszerrel vizsgálni a jogállam kulturális környezetének szerepét.

Jogállam és kultúra összefüggésére szociológiai szempontból tekintve a kultúra alapvetően kétféle aspektusát vehetjük figyelembe. Egyfelől a nemzeti kultúra általános jellemzőit vizsgálhatjuk. Mennyire közösségű elvű (az ázsiai kultúrák általában inkább ilyenek), vagy mennyire individualista jellegű, amilyenek a nyugati kultúrák általában? Utóbbiról azt feltételezhetjük, hogy jobban megfelel a modern jognak, amely egyénekhez (természetes, esetleg jogi személyekhez) rendel jogokat és kötelezettségeket; amelyben az alapvető jogoknak akkor is érvényesülnie kell, ha az ez egyénre nézve kisebb előnnyel jár, mint amilyen kárral a társadalom széles tömegeire nézve stb.²³

A nemzeti kultúrára vonatkozóan számos koncepció és empirikus kutatás látott napvilágot nagyjából az 1980-as évektől kezdődően. Ezeket később részletesebben is bemutatjuk. Ezek a megközelítések talán kevésbé tűnnek relevánsnak, mint kifejezetten a jogi kultúra vizsgálata, ám alkalmazásuknak számos előnye van. Módszertani szempontból említhető, hogy széles körben hozzáférhető adatokkal szolgálnak a világ számos (62-105) országáról. Előnyük továbbá, hogy ún. validált adatok, amelyekről megalapozottan feltételezhetjük, hogy valóban azt mérik, amit mérni kívánnak és viszonylag megbízhatóan, pontosan mérik azt.²⁴ Ugyanakkor nem csak a módszertani szükségszerűség, hanem elvi érvek is szólnak a nemzeti kultúra hatásának elemzése mellett. Ez ugyanis a társadalom egészének általános kulturális jellemzőit, mindenekelőtt talán értékrendjét, próbálják megragadni, ami – a jelek, sőt elemzések szerint – különösen alkalmas a különféle társadalmak összevetésére.²⁵

Mindezen okok miatt széles körben alkalmazzák ezeket különféle társadalmi jelenségek kulturális okait kutatva. Egy a GoogleScholarban történő egyszerű keresés alapján, a gazdasági növekedés és a nemzeti kultúra kapcsolatát vizsgálja, de legalábbis érinti, Hofstede kulturális dimenzióit bevonva közel kétszázezer, Inglehart dimenziói esetében pedig mintegy százezer

---

²³ Ennek erőteljes, egyesek szerint szélsőséges kifejtését lásd: Ronald Dworkin, *Taking Rights Seriously* London, A&C Black, 2013.

²⁴ Előbbi feltételt a társadalomtudományi módszertan a validitás (validity) utóbbit megbízhatóság (reliability) fogalmi alatt tárgyalja. Ezek alapján tekinthetünk egy adatot megfelelőnek.

²⁵ Michael Minkov, *Cross-Cultural Analysis: The Science and Art of Comparing the World's Modern Societies and Their Cultures* Thousand Oaks, Sage, 2012.; különösen: 84-92.

publikáció. Ugyanez a keresés kisebb számban utal a nemzeti kultúra és demokrácia vagy a jog vagy jogállam közötti kapcsolatot érintő publikációkra. Hofstede és a demokrácia/demokratikus kifejezések együttesen fordulnak elő a GoogleScholar publikációi között mintegy ötvenháromezerben, míg a „jogállam”-ra hatvanhétézer találatot kapunk. E publikációk közül egyértelműen a legrelevánsabb és talán leghivatkozottabb is az a munka, amely a jogállam és a demokrácia több jellemzőjét magyarázza a nemzeti kultúra sajátosságai alapján.²⁶ A tanulmány statisztikai elemzésen alapszik, amely mintegy ötven ország tekintetében vizsgálja az összefüggéseket. A nemzeti kultúra meghatározásához alapvetően Schwartz tipológiáját és adatait használják, illetve ezt egészítik ki, mintegy ellenőrzésképpen Hofstede indikátoraival. Ezen túl alapvetően a Világbank 'governance indikátói' közül a 'jogállamiság', a 'korrupció' valamint a 'kormányzat nyitottsága' indikátorokat használták. Bár az indikátorok kiválasztása, különösen a jogállam tekintetében nem tűnik ideálisnak, az eredmények így is rendkívül relevánsak. A szerzők szoros összefüggést találtak a kulturális dimenziók és a jogállamiság minősége között, és meghatározták a legfontosabb kulturális változókat is, amelyek erre hatást gyakorolnak. Jelen tanulmánynak talán ez a publikáció a legmeghatározóbb előképe.

Egy másik lehetséges megközelítés, ha nem általában a nemzeti kultúra, hanem egy jóval szűkebb, ám talán jóval relevánsabb területen a jogi kultúra területén vizsgálódik. Nyilván nem tudjuk itt pontosan meghatározni, hogy mi a 'jogi kultúra', hogy az miként különíthető el például a politikai kultúrától. Ezért egyszerűen mondhatjuk azt, hogy az a joggal kapcsolatos értelmezési keretek, értékek és attitűdök összessége. A széles értelemben vett kultúrán belül az a szegmens, amelynek vonatkozási pontja a jog, a jog tartalma, a jog intézményei stb. A nagy nemzetközi adatfelvételek, amilyen például a World Value Survey, amely legutóbbi hullámában 78 országot foglalt magában, vagy a European Social Survey, illetve az Eurobarometer gyakran tesznek fel olyan kérdéseket, amelyek kifejezetten a jogi kultúra körébe tartoznak. E körben gyakran szerepel a jogrendszer, a bíróság, illetve a Parlament és az ezekkel kapcsolatos bizalom. Más kérdések különféle jogsértések (tömegközlekedésen bliccelés, lopott árú megvétele, adócsalás, stb.) megítélésre, illetve a korrupció érzékelésére vonatkoznak. Megint mások a büntetési igényt kísérlik meg feltárni. Kifejezetten a jogállammal kapcsolatos értékeket kutatta a kilencvenes évek elején az EU valamennyi országában az a kutatás, amely a jogállam háromféle aspektusával (jogállam támogatása, jogi elidegenedettség, szabadságjogok

---

²⁶ AMIR N LICHT, CHANAN GOLDSCHMIDT and SHALOM H SCHWARTZ: Culture Rules: The Foundations of the Rule of Law and Other Norms of Governance. *Journal of comparative economics*. 2007/4 sz.

elfogadása) kapcsolatos attitűdöket vizsgálta nyolc kérdés feltételével.²⁷ A hazai szakirodalomban ez a megközelítés jelenik meg Fekete Balázs, H. Szilágyi István és a cikk szerzőjének számos, az utóbbi évtizedben megjelent munkájában.²⁸

Bár a jogi kultúra vizsgálata nyilván relevánsabb lehet a jogállamiság támogatottsága szempontjából, ezzel a megközelítéssel két probléma is adódik. Egyfelől, bár mint láttuk vannak nyilvánvalóan e körbe tartozó adatok, ám ezek értelmezése, ezeknek egymáshoz való viszonya meglehetősen tisztázatlan. Nincs, vagy legalábbis a szerző nem ismer egy olyan szisztematikus jogi kultúra elméletet, amely meghatározná e kultúrának a releváns elemeit, lehetőleg oly módon, hogy azok e kultúra teljességét lefedjék, ám kizárva az átfedéseket (mutually exclusive and collectively exhaustive), miközben tisztázott az egyes elemek tartalma és esetlegesen egymáshoz való viszonya is.²⁹ Legközelebb ehhez az ideálhoz Gibson és Caldeira fent említett munkája áll, ha nem is általában a jogi kultúra, hanem csak a jogállammal kapcsolatos attitűdök tekintetében, ám ezzel az elemzéssel kapcsolatban is kifogások vethetők fel. Leginkább talán az, hogy nem ismételték meg, szakkifejezéssel nem validálták, így valóságos tartalmuk meglehetősen bizonytalan.³⁰ Mindamellet a kutatások egyik meghatározó iránya a jogi kultúra elemeinek (pl. jogismeret) olyan elméleti megalapozottságú meghatározása lehet, amely egyben operacionalizálható (pontosan meghatározható és empirikusan megragadható, esetlegesen mérhető) is. Jelenleg azonban nem ez a helyzet, így sporadikus elemek megragadására van csak lehetőség.³¹

Egy másik lehetséges megközelítés, és ebben a tanulmányban ezt követjük, az, amely egy tágabb, nem a jogra fókuszáló, ám – nyilván ezért is –jóval szélesebb körben hozzáférhető kultúra-fogalommal (és tartalommal) dolgozik, amelyet általában nemzeti kultúraként említenek. A gondolat, hogy a különféle nemzeteknek sajátos kulturális jellemzői vannak, a 'néplélek' (volksgeist) fogalma, a nemzet-karakterológia kapcsán évszázadokra tekint vissza, akárcsak az, a már Savignyál megjelenő gondolat, hogy a jognak igazodnia kell az egyes nemzetek – ma úgy mondanánk – kulturális sajátosságaihoz.³²

---

²⁷ James L. Gibson and Gregory A. Caldeira: 'Legal Cultures of Europe', *Law & Soc'y Rev.* 1996/1 Ahogy a 25. lábjegyzetben LICHT et al dolgozatát emeltük ki, mint annak a kutatási iránynak egyfajta zászlóshajóját, a kifejezetten jogi kultúra hatását vizsgáló összehasonlító munkák közül ez tekinthető a legmeghatározóbbnak.

²⁸ István H. Szilágyi: *Jogtudat-kutatások Magyarországon 1967-2017* Budapest, Pázmány Press, 2018.

²⁹ A nemzeti kultúrát mérő, ebben az elemzésben használt indexek esetében ezek az elvárások teljesülnek..

³⁰ Magyar – és egyébként más általunk vizsgált országok – kontextusában is például az eredeti munkában használt adatok egészen másként működnek. Lásd: BALÁZS FEKETE - PÉTER RÓBERT: A magyar jogi attitűdök tipizálása nemzetközi kontextusban. H. SZILÁGYI im. (2018)

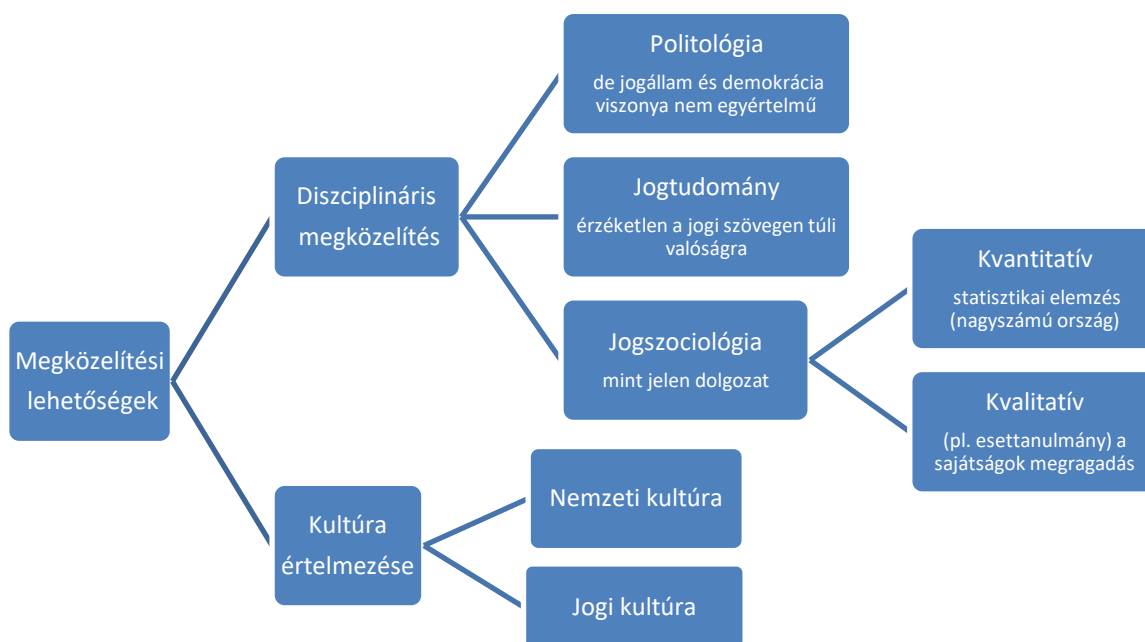
³¹ [anonimizálva]

³² Hermann Kantorowicz: Savigny and the Historical School of Law, *LQ Rev.* 1937.

Végül utalunk az empirikus társadalomtudományokban, a kvantitatív és a kvalitatív kutatások közötti különbségtételre. Előbbi – gyakran kérdőíves adatfelvételekből vagy statisztikákból nyert – számszerű adatokkal dolgozik és keres az adatok között – általában a matematikai statisztika eszközeivel összefüggéseket. E módszer előnye, hogy nagyszámú megfigyelés között keresi az összefüggéseket és emiatt alkalmasabb lehet általánosítható kijelentések megtételére. Ugyanakkor a módszer azon alapszik, hogy minden egyes vizsgált egyed (egyén, jogrendszer, stb.) esetében ugyanazt a tényezőt vizsgálja, legalábbis reménye szerint. Éppen ezért ez a módszer kevésbé képes figyelembe venni az egyes egyedek sajátosságait. Erre a kvalitatív módszerek, például az esettanulmányok lehetnek alkalmasak.³³

A jogállamiság minőségének kulturális tényezők általi befolyásoltságát vizsgáló lehetséges jogszociológiai elemzési módszereket az 1. ábra foglalja össze.

1. ábra Lehetséges elemzési megközelítések a jogállamiság kulturális meghatározottságának vizsgálatában

³³ Az ilyen megközelítésre kiváló példa a jogszociológiából: Erhard Blankenburg: 'Patterns of Legal Culture: The Netherlands Compared to Neighboring Germany', *The American Journal of Comparative Law* 1998/1. Különös érdeme a dolgozatnak, hogy bemutatja, a látszólagos hasonlóságok ellenére (amit egy kvantitatív összehasonlító elemzés mutat ki), valójában alapvetően eltérő jogrendszerről van szó.

III. A kutatás módszere

A továbbiakban alkalmazott módszerünk tehát kvantitatív. Azt vizsgáljuk, az empirikus jogszociológia eszköztárára támaszkodva, hogy van-e statisztikai kapcsolat az egyes országok nemzeti kultúrája és a jogállamiság kiépítettsége/erőssége között. Másként fogalmazva: lehet-e azt állítani, hogy bizonyos típusú nemzeti kultúrák inkább kedveznek, míg mások kevésbé a jogállami intézményrendszer létének? Társadalomtudományi módszertani szempontból ez azt jelenti, hogy két tényező közötti összefüggést vizsgálunk, ahol ez egyiket (jelen esetben a kultúrát) magyarázó tényezőnek, míg a jogállamiságot magyarázandó tényezőnek tekintjük.³⁴

A kérdés, hogy mit tekintünk nemzeti kultúrának és mit jogállamiságnak fentebb elvi szintem már érintettük. Itt arra keressük a választ, hogy miként mérjük e tényezőket? Mint láttuk, mindkét fogalom meglehetősen problematikus, és – már csak ezért is; a technikai-módszertani problémák mellett – mérése is meglehetősen kérdéses.

3.1. A nemzeti kultúra mérése

A nemzeti kultúra megragadására nagyjából az 1970-80-as évektől történtek tudományos igényű kísérletek.³⁵ A talán legismertebb, eredetileg a szervezeti kultúra nemzetközi összehasonlításából kinőtt megközelítésmód Gert Hofstede-é.³⁶ Hofstede eredetileg a – meglehetősen uniformizált – IBM-nél figyelt fel arra, hogy az általános szabályok és elvárások ellenére az egyes országokban nagyon eltérő módon működnek az egységek. Arra jutott, hogy ez a nemzeti kultúra következménye és a vállalat több mint negyven országban működő egységeiben megkísérelte mérni ezt, dolgozói kérdőívekkel. Később ezt a kutatás terjesztette ki, és alapozta országos reprezentatív mintákon végzett adatfelvételekre. Jelenleg hat dimenzióval írja le a nemzeti kultúrákat, ami 106 országra nézve hozzáférhető, illetve elemezhető.³⁷ A dimenziókat és a magasabb értékek jelentését az 1 táblázat mutatja be.

1. Táblázat

---

³⁴ Mivel a társadalomtudományi megközelítés és módszertan jórészt idegen e lap olvasóitól, a továbbiakban lábjegyzetben magyarázzuk el, szándékunk szerint érthetően, hogy mi az alkalmazott módszerek lényege, és főleg az elemzések számszerű eredményeinek üzenete. Másutt általánosabb áttekintést található az empirikus kutatás módszereiről: FLECK ZOLTÁN – GAJDUSCHEK GYÖRGY: Empirikus kutatás a jogban. In: JAKAB ANDRÁS – MENYHÁRD ATTILA (SZERK): *A jog tudománya: Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. Budapest, HVG-ORAC, 2015. 101-131.

³⁵ A nemzeti kultúra megragadásának nehézségeiről és lehetőségeiről kitűnő áttekintést ad: Michael Minkov: *Cross-Cultural Analysis: The Science and Art of Comparing the World's Modern Societies and Their Cultures*. Thousand Oaks, Sage, 2012

³⁶ Geert Hofstede: 'Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context', *Online Readings in Psychology and Culture* 2011/8.

³⁷ <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison-tool>

Megnevezés	A magasabb értékek tartalma
Hatalmi távolság index	A hierarchia, az alá-főlé rendeltség preferálása
Közösségi-individuális értékek	Individualizmus, az egyén fontossága
Nőies-Férfias értékek	Férfias: versengő, gazdagság, hatalom fontossága
Bizonytalanság-kerülés	A nem-tiszta, bizonytalan (pl. nem világosan definiált feladat) kerülése
Hosszú-távú orientáció	A távolabbi jövőbeni „jutalmakra” fókuszálás: Kitartás, takarékoság
Korlátok vs. örömkérés (indulgence vs. restraint)	Kisebb, kevésbé szoros társadalmi kontroll, több lehetőség az önkiteljesítésre, az élet „megélésre”; boldogságkeresés

Ezeket a dimenziókat kérdőíves kutatásokkal mérik. Ezekben a kérdőívekben számos kérdésre adott válasz alapján állapítják meg az egyes dimenziók értékeit. Több kérdést feltéve jobban biztosítható az egyes válaszadók esetében, hogy egy-egy válasz részben véletlen eltérése (pl. az 1-7-es skálán 4-es és nem 5-ös értéket választ) ne torzítsa jelentősen a végeredményt. A több kérdésből kialakított dimenziók a nemzetközi összehasonlíthatóságot is jobban biztosítják. Elképzelhető ugyanis, hogy valamely kérdés sajátosan, a kérdőívszerkesztők által nem tervezett módon működik egy ország specifikus kontextusában, de számos kérdés esetében ez már kevésbé torzíttja a nemzeti végeredményt.

Az ebben a dolgozatban felhasznált nemzeti kultúra modellek hasonlóan épülnek fel: (a) számos országra kiterjedően, (b) tipikusan országosan reprezentatív mintán végzett kérdőíves adatfelvételekkel (c) nagyszámú kérdésre adott válaszok alapján alakítanak ki³⁸ (d) kulturális dimenziókat. (e) E kulturális dimenziók eltérései határozzák meg az adott ország nemzeti kultúrájának jellemzőit. (f) A fentiekből logikailag is következik, de általában módszertanilag is törekszenek arra, hogy az egyes dimenziók függetlenek legyenek egymástól.

³⁸ Ez egyes esetekben egy-egy dimenzió meghatározása, tucatnyi kérdésre adott válaszon alapszik. (Ilyenek a World Value Survey-ből kialakított kétdimenziós modellek.)

3.2. A jogállamiság mérése

Korábban utaltunk a jogállamiság mérésének kérdéseire. Elvileg lehetőség van arra, hogy a kutató határozza meg ennek mértékét, például a velencei bizottság által meghatározott szempontok alapján.³⁹ Célszerűbb ugyanakkor a már meglévő, viszonylag jól kialakított és valamelyest transzparens jogállamisági indexeket használni. Számos ilyen index ismert. Így:

- A Freedom House Rule of Law indexét éri talán a legtöbb kritika, elsősorban a módszertani esetlegességei miatt, ugyanakkor nagy előnye, hogy a hetvenes évektől tartalmaz hozzáférhető adatokat. Ez az index talán a jogállamnak a demokráciához kapcsolódó oldalát hangsúlyozza leginkább.
- Széles körben alkalmazott, a Világbank 'governance indikátói' közül, a 'jogállamiság' indikátora. Ez elsősorban a jogbiztonságra fókuszál, ami az üzleti vállalkozások szempontjából különösen fontos, ilyenként a jogállam szűkebb értelmezéséhez áll közel.
- A Bertelsmann alapítvány jogállamisági indexe a – Wallerstein-i értelemben vett – periféria és félperiféria országaira fókuszál⁴⁰, így különösen adekvát a posztkommunista országok tekintetében, ám éppen emiatt nem használható egy, a világ országaira kiterjedő kutatásban.
- Ebben a dolgozatban a World Justice Project adatait használjuk. Ennek hátránya, hogy viszonylag rövid ideje, 2014, illetve 2015-től közöl évente adatokat. Ugyanakkor általában ezt az indexet tartják módszertanilag a leginkább kidolgozottnak. Az indexek kialakításában a szakértők mellett, a négy-öt évente elvégzett lakossági kérdőíves felmérések adatait is felhasználják.

A World Justice Project (továbbiakban: WJP), mint a legtöbb más index is alindexekből épül fel. Nyolc ilyen alindex van, amelyek egyenként 3-8 közötti al-alindexből állnak össze, amelyek mögött pedig számos részadat található. Ezeket is felhasználtam, amikor a WJP összesített jogállami indexe mellett a szűkebb formális és a tágabb, tartalmi, elsősorban az alapjogokat stb. is magában foglaló indexeket képeztem. Előbbi azokat az elemeket foglalja magában, amely a jognak hatékony társadalmi normarendszerként való érvényesülését jelenti. Ilyenként ebben jelenik meg a korrupció, az illegitim politikai befolyás normativitást romboló

---

³⁹ Venice Commission: *Rule of Law Checklist*. See: https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf

⁴⁰ Immanuel Maurice Wallerstein: *A modern világgazdasági rendszer kialakulása: A tőkés mezőgazdaság és az európai világgazdaság eredete a xvi. században*. Budapest, Gondolat, 1983.

hiánya, csakúgy, mint a Fuller, Raz és Finniss kapcsán bemutatott minimum-elvárásokhoz kapcsolódó elemek, a WJP 43 alindexéből. Utóbbi, jóval kevesebb al-alindexet magában foglaló indikátor a tágabb-szubsztantív elemeket tartalmazza. Elsősorban a 4. (Alapjogok) alindex elemeit, és még néhány szintén alapjogként értelmezhető ítemet.⁴¹ Fontos hangsúlyozni, hogy a „tágabb” kifejezés itt megtévesztő lehet, mivel a szubsztantív jogállam index, nem foglalja magában a szűkebb-formai index tartalmát. Másként fogalmazva, a két index együttesen adhatja ki a jogállam tartalmát, azzal, hogy a WJP számos al-alindexe (pl. hatalommegosztás, a civil részvétel, a panaszmechanizmus, vagy az alternatív vitarendezés intézményrendszerének megléte) még így sem része egyik indexnek sem. Ha úgy tetszik, alindex tartalmának meghatározásában rendkívül rigorózusak voltunk.

Az alábbi elemzésben a 2023-as adatokat WJP adatokat használtam.

Az érdekesség kedvéért a 2. táblázat egyes országcsoportokra, illetve Magyarországra nézve mutatja be a jogállami indexek átlagértékét. Az N jelű oszlop azt mutatja, hogy hány ország esik az adott kategóriába. Mint látható, Magyarország index-értéke jóval az – Egyesült Államokat, Ausztráliát, stb. magában foglaló – „angolszász”, és „nyugati”, illetve valamivel a posztkommunista EU tagállamok értékei alatt helyezkedik el.

2. táblázat Jogállami indexek átlagértékei országcsoportonként

	WJP Teljes	Szűkebb	Tágabb	N
Magyarország	0,58	11,65	7,24	
Posztkommunista EU tagállam	0,66	13,93	8,04	10
Posztkommunista nem EU tagállam	0,51	10,60	6,24	14
„Nyugati” többségében EU tagállam	0,78	16,84	9,41	15
Angolszász	0,79	17,12	8,79	7
A világ országai összesen	0,55	11,67	6,58	138

⁴¹ Ugyanakkor nem vettem be olyan politikai tényezőket, amelyeket általában beleértene a tágabb-szubsztantív értelmezésbe, ám én erre külön (itt nem bemutatott) harmadik indexet képeztem épp a 'jogi' és a 'politikai' különválasztása érdekében. Így pl. a hatalommegosztás nem része az általam képzett szubsztantív jogállami indexnek.

IV. Az elemzés módszere

Az elemzés során azt vizsgáljuk, hogy milyen statisztikai összefüggés mutatható ki a kulturális változók és a WJP összesített, valamint az általunk képzett 'szűkebb' és 'tágabb' jogállamisági indexek között.

Fontos hangsúlyozni, hogy a statisztikai összefüggés itt számszerű együttjárásra utal, (pl., ha az egyik nagyobb, akkor a másik is nagyobb vagy esetleg kisebb lesz). Ez az összefüggés tehát semmilyen módon nem jelez ok-okozati összefüggést. Ha a statisztikai összefüggés mögött mégis okozatosságot látunk, az a háttértudásunkból következik. Ez pedig elsősorban arra utal, hogy míg a jogszabályok rendkívül gyorsan változtathatók, a kultúra nagyságrendileg lassabban, gyakran csak generációkon keresztül változik. Nem kizárt, sőt egyes esetekben – például a homoszexualitás vagy a halálbüntetés megítélésre kapcsán – valószínűsíthető is, hogy a jogszabályi változás kihat a morálra, az összefüggés mégis meghatározóan ellentétes irányú.⁴² Nevezetesen a társadalom kultúrája hat ki – hosszabb távon mindenképpen – a jogrendszerre.

Ennek megfelelően a jogállamiság szintjét mérő indexeket mintegy magyarázzuk a különféle kulturális index-együttesekkel; így például Hofstede hat, Schwartz hét, Inglehart 2 kulturális dimenziójával.

Ebben a dolgozatban a következő kulturális modelleket használtuk fel:

- Hofstede fentebb bemutatott modellje.
- Shalom Schwartz széles körben alkalmazott, 7 dimenziós modellje, amelyek egyfajta ellentétpárokat is kijelölnek. Schwartz modelljében az egyes dimenziók kifejezetten elméleti alapon kerültek kialakításra, míg a legtöbb modellben az adatokból (az empirikus megfigyelésekből) statisztikai eljárásokkal alakították ki az egyes dimenziókat. De ez a modell számos más szempontból is eltér az itt alkalmazott többi modelltől.

---

⁴² Nincs itt lehetőségünk annak a rendkívül szerteágazó, és nem is tökéletesen egyirányba mutató szakirodalomnak az áttekintésére, amely a kultúra változásának kérdését, illetve a kultúra és más társadalmi jelenségek közötti kölcsönhatást vizsgálja. A rendszerváltás előtti irodalomból elég lehet Kulcsár Kálmán Jogtudat vizsgálatára utalni, amely a szocialista jogintézmények szervesülését vizsgálta a társadalmi tudatban (KULCSÁR, KÁLMÁN: *A jogismeret vizsgálata*. Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 1967), vagy a rendszerváltás utáni irodalomból Dahrendorf 1990-es figyelmeztetésére, hogy az állami-jogi intézményrendszert akár néhány nap alatt is át lehet alakítani, de az emberek gondolkodását nem. (DAHRENDORF, RALPH: *Transitions: politics, economics, and liberty*. *Washington quarterly*. 13/3 sz. 133-142

- Ronald Inglehart kétdimenziós modellje szintén széles körben ismert és alkalmazott, különösen a szociológiában és a politológiában. Inglehart két dimeziója a 'túlélés vs. önkifejezés' ('survival vs. self-expression'), illetve a 'tradicionális vs. szekuláris-racionális' ('traditional vs. secular-rational') dimenzió. Egyesek mellett érvelnek, hogy globális dimenzióban előbbi a Kelet-Nyugat dimenziót, utóbbi inkább a globális Dél-Észak dimenziót tükrözi.
- Christian Welzel, Inglehart-hoz hasonlóan, részben vele együttműködésben, a World Value Survey (WVS) adataiból alakította ki kétdimenziós modelljét. Ebből az első, hasonlóan Ingleharthoz a 'szekuláris' dimenzió. A második az – 'engedelmes'-séggel szembeállított – 'emancipatív' dimenzió. Utóbbi is, hasonlóan a 'szekuláris' dimenzióhoz, több rész-dimenzióból épül fel, amelyek pedig egyesével is tucatnyi kérdőívi kérdésre alapoznak. Ezek a részdimenziók az 'autonómia', az 'egyenlőség' (különös tekintettel a nemek közötti egyenlőségre), a 'választás szabadsága' (hangsúlyosan a nemi identitás, az abortusz tekintetében), és az 'önkifejezés' ('voice', a saját álláspont megjelenítése). Az 'emancipatív' dimenziót azért mutattuk be részletesebben, mert, mint látni fogjuk, rendkívül erős magyarázó erővel bír.⁴³ Mind Inglehart, mind Welzel dimenzióinál azokat az adatokat vettük figyelembe, amelyek a WVS legutolsó, 7. hullámából (2017-2022) származnak, egyszerűen azért, mert ezek fedik le a legtöbb országot.
- A Globe project (2004) adatai nem országos adatfelvételtől származnak, hanem túlnyomóan vállalati középvezetők megkérdezésén alapul. Kétszer kilenc dimenziót mértek, amelyek jórészt Hofstede-hez, illetve Schwartz-hoz hasonlóak, bár szerepel benne a humán orientáció, illetve az asszertivitás is, ami nyilván szervezeti környezetben értelmezhető inkább. Érdekesége az adatoknak, hogy ugyanazon tényezőket értékeként és társadalmi gyakorlatként is mérték, vagyis – egyfajta Sollen-Sein – értelemben, azt vizsgálták, hogy a válaszadók mit tartanak helyesnek, illetve benyomásuk szerint hogyan alakulnak ezek a gyakorlatban.
- Végül az elemzésbe beemeltük a Kaasa és által a közelmúltban megjelent cikkükben közölt adatokat.⁴⁴ A kutatók szintén a WVS adatait használták, de kombinálták több hullám információit, azért, hogy növeljék az országok számát, illetve az általuk

⁴³ Inglehart, és Welzel dimenzióinak részletes technikai leírását lásd: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=welzelidx&CMSID=welzelidx>

⁴⁴ Michael Minkov and Anneli Kaasa, Do Dimensions of Culture Exist Objectively? A Validation of the Revised Minkov-Hofstede Model of Culture with World Values Survey Items and Scores for 102 Countries. *Journal of International Management* 2022/4.

meghatározott két dimenzió által megragadott kulturális jellemzőket. A faktor analízis módszerével előállított két dimenzióknak adott nevek valójában egyfajta utólagos értelmezés-értelemdadás eredményei. Az első dimenziót 'individualizmus-kollektívizmusnak' nevezték, de az más, illetve több Hofstede hasonló elnevezésű dimenziójánál, mert pl. a 'self-expression vs. survival' (Inglehart) elemet is magába olvasztja. A második magában foglalja részben a 'szekuláris-rationális vs. önkifejezés' (Inglehart), de a Hofstedénél a 'hosszú vs. rövidtávú' (avagy keleties-ázsiai vs. nyugati) dimenziókat is. Hangsúlyozzuk azonban, hogy ezek a dimenziók olyan módon jöttek létre, hogy maximalizálják a kulturális információtartalmat mindösszesen két dimenzióban. Azért mutatjuk be ezt a kétdimenziós modellt részletesebben, mert – kialakításuk kifinomult módja miatt – azt vártuk tőle, hogy ez bír a legerősebb magyarázó erővel a jogállamiság tekintetében.

Ezek mellett a kulturális változók mellett azonban ún. kontroll változókat is figyelembe. Erre azért van szükség, mert ha összefüggést is találunk a kultúra és a jogállami indexek között az lehet egy harmadik tényező hatása is. Így például a termelés módja (mezőgazdaság /azon belül földművelő vagy nomád/, ipari vagy szolgáltató), valamint a társadalmi jólét szintje hosszú – évszázados, de legalábbis sok évtizedes – távon befolyásolja a nemzeti kultúrát is. A leggyakrabban használt, összehasonlító elemzésekben is jól alkalmazható és a világ legtöbb országára nézve hozzáférhető ilyen adat az egy főre jutó GDP. Jelen kutatásunkban is ezt használtuk, valamint a kormányzati kiadásoknak a GDP-hez mért értékét, ami a kormányzati szerepvállalás indikátora, tipikusan a kormánynak a piaci hatások mérséklését célzó aktivitását jelzi (pl. szociális programokkal, az egészségügyi és oktatási infrastruktúra állami működtetésével, stb.). Ezen túl figyelembe vettük a munkanélküliségi adatokat, amely talán a létbizonytalanság, illetve a gazdasági nehézségek indikátora lehet.

Az itt közölt elemzések adatai az ún. lineáris regressziós elemzés ún. korrigált R négyzet ($\text{adjusted } R^2$)⁴⁵ adatai, amely mutató 0 (nincs semmilyen összefüggés) és 1 (teljes determináltság) között mozoghat. Némi leegyszerűsítéssel az R^2 adatok azt mutatják meg, hogy az egyik információ, itt nevezetesen a kultúrára vonatkozó adatok, alapján, milyen pontosan tudnánk meghatározni a másik tényezőt, nevezetesen a – jogállami indexekkel mért jogállami minőséget. A szociológiában általában elfogadott konszenzus szerint 0,3-0,5 közötti R^2 értékek

---

⁴⁵ A továbbiakban erre az értékre csak, mint R^2 utalok.

közepes, míg a 0,5 fölöttiek kifejezetten erős összefüggést mutatnak. Az alábbi adatokat ennek fényében kell vizsgálni.

V. Eredmények

Az elemzés összesített eredményeit a 3. táblázat mutatja be.

Ami a táblázatból azonnal megállapítható, hogy a nemzeti kultúra minden esetben magas, Schwartz modelljétől eltekintve, különösen nagy magyarázó erővel bír. A fentebb idézett értelmezés mellett, a szerző több évtizedes szakmai karrierjében is meglehetősen ritka volt ilyen magas magyarázó erő. Emlékeztetőül: ha itt 1-es értékek szerepelnének (ami elvileg kizárt), akkor pusztán a kulturális adatok alapján tökéletesen (értsd: ezrelék szintű pontossággal) képesek lennénk az egyes országok jogállami indexeit meghatározni. A fenti, tipikusan 0,6, olykor 0,7 érték feletti adatok, úgy interpretálhatóak, hogy az esetek nagy részében, meglehetősen pontossággal tudjuk a jogállamiság index értékét bejósolni.

A kutatás alapkérdésére, a nemzeti kultúra szerepére vonatkozó kérdésre adott válaszunk tehát egyértelmű: a nemzeti kultúra nagyon erős statisztikai összefüggést mutat, amit – a jogról és a kultúráról meglévő alapismereteink szerint – úgy értelmezhetünk, hogy a kultúra nagyban befolyásolja, sőt – némi szórással – meghatározza, hogy mely országokban alakul ki fejlett jogállam, és melyekben nem.

A demokrácia kapcsán, több mint fél évszázada vizsgált adat, az egy főre jutó GDP-vel mért jólét, az egyik, ha nem a legfontosabb magyarázó tényező⁴⁶, ami nyilvánvalóan a jogállam minőségével is szorosan összefügg. A táblázat utolsó sorában ennek korrigált R^2 adata, vagyis a jólét magyarázó ereje alacsonyabb, mint számos kulturális modellé, sőt, mint látni fogjuk akár egyetlen kulturális dimenzióé. Ez ismét azt az állítást erősíti, hogy a nemzeti kultúra – más magyarázó tényezőkhez képest is – nagyon magas magyarázó erővel bír.

3. táblázat A különféle kulturális adatok és a jogállamisági indexek közötti kapcsolatot jelző R^2 értékek

	Dimenzió*	WJP Teljes	Szűkebb	Tágabb	Ország**
Inglehart Wave 7	2	0,739	0,715	0,653	89
Welzel Wave 7	2	0,741	0,689	0,714	89

⁴⁶ ERSSON, S., & LANE, J. E.: *Democracy: A comparative approach*. London, Routledge, 2013; különönsen: 89-91 o.

Hofstede	6	0,585	0,592	0,521	101 (105)
Schwartz	7	0,505	0,465	0,548	78
Globe_Practice	9	0,619	0,657	0,537	62
Globe_Value	9	0,634	0,637	0,535	62
Kaasa-Minkov	2	0,673	0,658	0,611	105
GDP/Capita		0,651	0,652	0,514	

* Hány kulturális dimenziót nevesít és számít; ** Hány országot érint a számítás. Egy ország akkor kerül be az elemzésbe ha van adat a WJP indexhez, és az elemzett kulturális dimenzióhoz is.

Felvethető még, hogy mely kulturális modellek, magyarázzák jobban a jogállamiság mértékét jelző indexértékeket, illetve, hogy mely (szűkebb-formális vagy tágabb-tartalmi) indexeket magyaráznak ezek jobban, vagy kevésbé? A 3. táblázat adatai erre a kérdésre is választ adnak. Úgy tűnik, hogy a nagyszámú (több tucat) kérdőívi kérdést hasznosító, és az azokból statisztikai elemzéssel kialakított dimenziókra építő modellek magyarázó ereje különösen erős. Ezek, Inglehart, Welzel és Kaasa-Minkov kétdimenziós modelljei. Paradoxonnak tűnhet, hogy ezek két dimenzióval is magasabb magyarázó erővel bírnak, mint a hat, hét, vagy akár kilenc változóval bíró modellek, de ennek éppen az az oka, hogy a kétdimenziós modellek valójában nagyobb ismerethalmazt sűrítenek magukba (a faktoranalízis módszerét alkalmazva), mint utóbbiak. Némileg – legalábbis a szerzőnek – meglepő, hogy Kaasa-Minkov modellje gyengébb magyarázó erővel bír, mint Ingleharté és Welzelé. Egyértelműen Schwartz modellje mutatja a leggyengébb összefüggést a jogállamiság indexel. Ennek jelentőségét az adja, hogy Schwartz modelljét elemzik talán a legszélesebb körben. A már említett meghatározó munka⁴⁷ is ezt teszi, és Hofstede adatait csak egyfajta kontrollként alkalmazza; miközben az itt bemutatott kétdimenziós modelleket egyáltalán nem.

A három itt vizsgálat jogállamisági index közül úgy tűnik, hogy a kultúra-modellek leginkább a Word Justice Project összesített indikátorát magyarázzák jobban, és az általam kialakított két indexet gyengébben.⁴⁸ Különösen a tágabb tartalmi értelmezés mutat általában

⁴⁷ Licht, Goldschmidt and Schwartz, *supra* note 25.

⁴⁸ Az okok feltárása további elemzést igényel, de az egyik ok talán az lehet, hogy a WJP összesített indexben különösen nagy súllyal esnek latba a különféle korrupciós elemek. A 43 alindexből 7 (16%) kifejezetten a korrupció különféle formáira kérdez rá. A korrupció hiányát a szűkebb jogállamiság indexünkbe vontuk be (a jog jogként működik), de az eredetnél jóval kisebb súllyal. A nemzeti kultúra talán különösen jól tükrözi a korrupció elutasításával kapcsolatos attitűdöt.

gyengébb összefüggést, bár Welzel modellje ebben is eltér a többitől, az emancipatórikus változó miatt.

Néhány további elemzési szempont

Az egy főre eső GDP adatot a fentiekben az összehasonlításához alkalmaztuk, annak további igazolásához, hogy a nemzeti kutúra mennyire fontos a jogállam léte szempontjából. A GDP adat azonban további elemzést és értelmezést igényel. Mindenekelőtt arra utalunk, hogy jogállamiság és gazdasági fejlettség, illetve jólét között a kauzalitás korántsem tűnik olyan egyértelműnek, mint a jogállam és kultúra tekintetében. Amellett érveltünk – remélhetőleg meggyőzőően – hogy a kultúra alapvetően magyarázza a jogállam létét, illetve annak minőségét, az indexek által mért szintjét és a fordított összefüggés kis mértékű és hosszan tartó folyamat eredménye. A magasabb GDP, azonban általában a szabadpiaci rendszereket jellemzi, ám Max Weber óta él, és azóta jórészt empirikusan is igazolódott, az a gondolat, hogy a stabil, kiszámítható jogrendszer (szűkebb értelemben vett jogállam) alapvető feltétele a hatékony kapitalista gazdaságnak. Talán erre utal az a tény is, hogy a GDP relatíve sokkal gyengébb összefüggést mutat a formális-szubsztantív jogállami indexel, mint a másik kettővel.

Mint jeleztük a GDP mellett két másik tényező, a munkanélküliség és a kormányzati kiadások adatait vizsgáltuk. Anélkül, hogy a részletes elemzéseket bemutatnánk, jelezzük, hogy utóbbi kettőnek, legalábbis a világviszonylatban végzett elemzésünk szerint, nincs lényegi (sőt statisztikailag általában: semmilyen) kapcsolódása a jogállamiság minőségéhez. Ez különösen a GDP adattal összevetve szembetűnő.

Sajnos a társadalmon belüli anyagi különbségeket mérő, így feltételezhetően fontos, GINI index hatását a regressziós modellben nem tudtuk mérni. Ezért ehhez egy egyszerűbb korrelációs elemzést végeztünk. A 4. táblázat második sora ezt mutatja be, az első sorban ugyanazt az elemzést a GDP adattal is elvégezve. A táblázat adatai azt jelzik, hogy a GINI adat, bár a GDP-nél gyengébben, de így is szignifikánsan összefügg a jogállami indexekkel. Ám ez az összefüggés negatív irányú. Vagyis, míg a magasabb egy főre eső GDP magasabb jogállami indexet valószínűsít, a társadalmi egyenlőtlenségek magasabb szintjét jelző magasabb GINI index alacsonyabbat. A kétirányú meghatározottság, a GDP adathoz hasonlóan nyilván itt is fennáll, azonban feltételezhetjük, hogy inkább az anyagi egyenlőtlenségek hatnak ki jogállamiságra, mint fordítva.

4. táblázat A fontosabb kontrollváltozók hatásának elemzése, korrelációs adatokkal

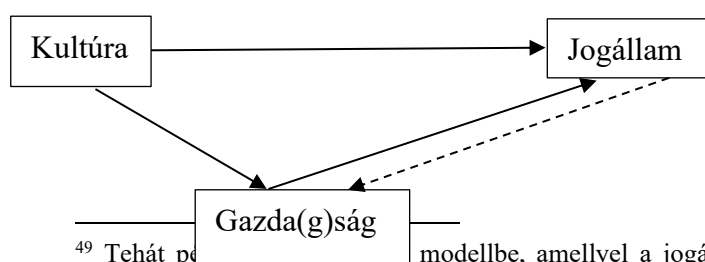
	WJP Teljes	Szűkebb	Tágabb	Ország*
GDP/fő 2021-es adat	,808	,809	,719	178/134
GINI index 2019-es adat	-,514	-,517	-,462	53/60
Welzel_Emancipative_w7	,859	,829	,848	73/89

* Az „Ország” oszlopban törtvonal előtti első adat azt jelzi, hogy hány országra vonatkozóan van ilyen adat. A második azt, hogy hány országban lehetett elvégezni az elemzést, ahol tehát WJP adat is volt.

A GDP adatot azonban nemcsak az összehasonlítás céljából vontuk be az elemzésbe, hanem a kultúrával való kapcsolata okán is. Elsőként azt vizsgáltuk, minden kulturális modellre nézve, hogy hogyan alakul a modellek – fentebbi értelmezés szerint, R^2 -ben kifejezett – magyarázó ereje, ha az egyes modellek dimenziói mellé hozzátesszük a GDP adatot is.⁴⁹ Hogyan növeli ez a magyarázó erőt? Úgy tűnik, intuitíve sem meglepő módon, hogy az eleve erősebb magyarázó erejű modellek esetében kevésbé, a gyengébbek esetében jobban növekszik a magyarázó erő. Így pl. a WJP teljes adatára nézve, Welzel erős magyarázó erejű dimenzióhoz hozzátéve a GDP adatot a magyarázó erő alig, 0,741-es R^2 értékről, mindössze 0,814 értékre növekszik. A GDP hatása jelentősebb ugyanakkor azoknál a kulturális megközelítésekénél, amelyek magyarázó ereje gyengébb. Így például Schwartz hét kulturális dimenziójához a GDP adatot nyolcadikként hozzátéve az R^2 érték 0,505-ről 0,734-re ugrik.

A fentiek alapján kirajzolódó kép szerint (i) a kulturális dimenziók, (ii) a GDP és a (iii) jogállamiság között bonyolult összefüggésrendszer bontakozik ki. Eszerint a kultúra közvetlenül is hat a jogállamiságra, de oly módon is, hogy hat a gazdaság működésére, illetve a GDP mértékére, ami pedig szintén kihat a jogállamiságra. Már ezt az összefüggésrendszert sem igazán mutatta be elemzésünk, amely a 'kultúra' → 'jogállam' közvetlen, statisztikai összefüggésrendszerre koncentrált. Ezt a bonyolultabb összefüggésrendszer mutatja be a 2. ábra.

2. ábra Kultúra, gazdaság (gazdasági jólét) és jogállamiság feltételezett összefüggésrendszere

⁴⁹ Tehát például a Schwartz hét dimenziós modellbe, amellyel a jogállami indexeket magyarázzuk, Hofstede hat kulturális dimenziója mellé bevesszük a GDP adatot is hetediknek. Így egyébként az WJP teljes indexre számolt R^2 értéke 0,585-ről, 0,755-re ugrik.

A 4. táblázat utolsó sorába emeltük be Welzel egyik dimenzióját a kettőből, amely rendkívül nagy magyarázó erővel bír. Ez az egy dimenzió önmagában erősebb, mint az egyébként rendkívül fontos GDP, különösen a szubsztantív jogállamiság esetében. Ha azt vizsgáljuk, hogy milyen mértékben hat ez a dimenzió közvetlenül a jogállamiságra, illetve a GDP-n keresztül, akkor azt látjuk, hogy a közvetlen hatás alig valamivel nagyobb, mint a közvetett (ti. a GDP-t növeli ez a kulturális dimenzió, és az így megnövelt GDP-n keresztül is hat.⁵⁰ Ugyanezt az összefüggést óriási szakirodalomban – a régebbi és újabb egyaránt – tárgyalja protestantizmus kapcsán, ami egyfajta sajátos, a jelek szerint az aktív vallásosságot is túlélő kulturális konstellációt jelent. Ez kedvezni látszik a piaci teljesítménynek, a demokratikus politikai berendezkedésnek és a jogállamnak is; miközben ezek egymást is erősíthetik.

VI. Összegzés

A fentiekben azt vizsgáltuk, hogy a nemzeti kultúra, befolyásolja-e a jogállamiság minőségét általában, illetve a szűkebb és tágabb értelemben vett jogállamiság tekintetében. A kérdés felvetésének általában is nagy jelentősége van szakmailag, és politikailag is, a jogállamiság általános gyengülése kapcsán, ahol egyes politikai vezetők szemében, és propagandájában, a jogállam számos intézménye az –általuk artikulált – népakarat korlátjaként kerül értelmezésre. Ezen túl különös kihívást jelent a magyar és a régiós tapasztalat, amely a rendszerváltás után számos országban, formális intézményi szinten rendkívül erős jogállamot épített ki.⁵¹ Ehhez képes a jogállam leépülés a régióon belül különösen szembeötlő. Az okokat keresve adódik a feltételezés, hogy a nemzeti kultúra számára a jogállami intézmények idegennek, hatásukat tekintve pedig kifejezetten negatívnak tűnhettek. Ez magyarázhatja a jogállami garanciák talán átlagon felüli kiépültsége után néhány évvel, az átlagon aluli szintre csúszást, úgy, hogy az nem találkozott jelentős társadalmi ellenállással.

---

⁵⁰ Az ún. sztenderdizált béta (amelyek egyébként nem vethető össze a fentiekben használt adatokkal), értéke a közvetlen hatás esetén 0,86 a GDP-n keresztül 0,73.

⁵¹ [anonimizálva]

Mindenesetre kutatásunk a világ számos régiójában, nagyszámú országra kiterjedt, így valamennyire általánosítható következtetések levonását teszi lehetővé. A következtetések közül kiemelendő, hogy (a) a nemzeti kultúra rendkívül erős statisztikai összefüggést mutat a jogállamiság – indexekkel mért – szintjével. Ezt úgy interpretálhatjuk, hogy a nemzeti kultúra jellege nagyban meghatározza a jogállam milyenségét. Ezt a feltárt statisztikai adatok (tipikusan 0,5-nél magasabb R^2 értékek) is igazolják. Ezzel együtt a más adatokkal (különösen a GDP adattal) való összevetés is alátámasztja az állítást. A GDP adat ugyanis számos más összefüggésben ezidáig a legmeghatározóbb tényezőnek tűnt.

(b) Az eltéréseket tekintve azt láttuk, hogy a World Justice Project teljes mutatóját magyarázzák leginkább, míg az alapjogi indikátort legkevésbé. A kulturális modellek közül azok bizonyultak jobbnak, amelyek a WJP adataiból táplálkoztak és két kulturális dimenziót nevesítettek. Különösen Welzel 'emancipatorikus' dimenziója tűnik rendkívüli magyarázó erejűnek, azzal, hogy ez a szubsztantív jogállamiságot is jobban magyarázza.

Gyakori állítás, hogy a kultúra olyan a társadalomban élő egyén számára, mint a víz a tóban élő halnak: nagyon fontos, miközben nem is érzékeljük ennek fontosságát. Úgy tűnik, hogy ez az összefüggés a jogállamiság kapcsán is igazolódott.

Summary

How does the national culture influence the robustness of the rule of law? A worldwide comparative empirical study

The robustness of the institutional framework of the rule of law (RoL) is influenced by various factors, including national culture. This study investigates the relationship between national culture and the strength of the RoL, examining how significantly national culture impacts the level of RoL. Using empirical data from national cultural models and dimensions developed by Hofstede, Schwartz, Inglehart, and others, alongside RoL index data, we conducted a statistical analysis involving 62 to 105 countries, depending on data availability. Our findings suggest that national culture is likely the most crucial social factor influencing the robustness of the RoL.